

Ольга Кобрій,

кандидат педагогічних наук, доцент,
Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка
(м. Дрогобич)

Olha Kobriy,

Candidate of Pedagogical Science, Associate Professor,
Ivan Franko Drohobych State Teacher Training University
(Drohobych)

УДК 378(477)
ББК 74.266 (Укр)

МЕТОДИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗМІСТУ ПЕДАГОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН У ВНЗ ЗАДЛЯ ПОТРЕБ ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ДО РОБОТИ В ГІРСЬКИХ ШКОЛАХ КАРПАТ

METHODICAL TOOLS OF IMPLEMENTATION OF THE CONTENT OF PEDAGOGICAL DISCIPLINES IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS FOR THE NEEDS OF PRACTICAL WORK IN THE SCHOOLS OF THE CARPATHIAN MOUNTAINS

У статті розкриваються шляхи використання ефективних форм, методів і засобів практичної реалізації змісту педагогічних дисциплін в умовах різноманітної підготовки вчителя у ВНЗ, у т. ч. до роботи у гірських школах Українських Карпат. З'ясовано, що розрізнені випадки дослідження сучасного інструментарію забезпечення такого змісту, звісно, потребують значних змін у ньому, оскільки пов'язані зі спробами демократизації освіти.

Ключові слова: форми, методи, засоби, зміст педагогічних дисциплін, підготовка вчителя у ВНЗ, гірська школа Українських Карпат.

The article reveals the ways of the use of effective forms, methods and tools for practical implementation of the content of pedagogical disciplines in conditions of training future teachers at universities, including preparation for the work at schools of the Ukrainian Carpathians. It was found that some cases of studies of modern tools providing such content, require significant changes, as they are related to the attempts of democratization of education.

Keywords: forms, methods, tools, content of pedagogical disciplines, teacher training at higher educational institutions, schools of the Ukrainian Carpathians.

В статье раскрываются пути использования эффективных форм, методов и средств практической реализации содержания педагогических дисциплин в условиях различной подготовки учителя в ВУЗах, в т. ч. к работе в горных школах Украинских Карпат. Выяснено, что отдельные случаи исследования современного инструментария обеспечения такого содержания, конечно, требуют значительных изменений в нём, поскольку связаны с попытками демократизации образования.

Ключевые слова: формы, методы, средства, содержание педагогических дисциплин, подготовка учителя в ВУЗах, горная школа Украинских Карпат.

Постановка проблеми. Організація будь-якого педагогічного процесу, в т. ч. формування змісту педагогічних дисциплін, відбувається, як правило, з урахуванням педагогічного інструментарію його реалізації та задля потреб практики. Важливо розглянути можливості впровадження цього змісту у підготовці до практичної роботи в гірських школах Карпат (у вигляді нових інтерактивних форм та методів навчання, інформаційних та комунікативних технологій, способів засвоєння цінностей, умов для розвитку особистості) та його втілення у відповідних результатах сформованості компетенцій майбутнього вчителя.

Усталений порядок організації навчання студентів пояснюється чіткою регламентацією обсягу навчального матеріалу, кількості лекцій, практичних, лабораторних чи семінарських занять, що відповідали затвердженим на рівні міністерства навчальним планам. Досвід оголошення студентам подяки, призначення їм іменних стипендій, нагородження грамотами, дипломами чи матеріальні заохочення молодих людей, розповсюджені у ВНЗ України, звісно, можуть використовуватися як методи стимулювання навчання і виховання студентів і в майбутньому. Звісно, усі пропонувані традиційні радянської доби засоби навчання були підпорядковані ідеології, тому вмщували заклики та постулати, характерні для того часу.

Аналіз актуальних досліджень. В сучасних працях О. Вишневського [2], І. Зязюна [6], О. Майбороди, а також дослідженнями навчальної діяльності студентів І. Доброскок, О. Корсакової, В. Костенка [5] та ін., роботи

з обдарованою студентською молоддю Л. Прокопів [7] відображено найважливіші форми і методи навчання у ВНЗ України.

Дослідники сучасного навчально-виховного процесу у ВНЗ відзначають, що поруч із традиційними формами (лекція, семінарські та практичні заняття, в межах яких іноді може забезпечуватися необхідне використання самостійної творчої роботи студентів) та методами (переважно репродуктивні) навчання у ВНЗ України, педагоги часто практикують удосконалені нетрадиційні, нестандартні форми та методи проведення занять зі студентами, зокрема проблемні лекції і семінари, ділові, рольові і дидактичні ігри, заняття проблемних груп студентів, методичні семінари-практикуми, прес-конференції, тренінги, обмін досвідом, експрес-опитування тощо. Нетрадиційні форми навчання спробував розкрити у посібнику для вчителів ще на початку 90-х рр. XX ст. Ю. Мальований [8].

Мета статті – розкрити шляхи використання ефективних форм, методів і засобів практичної реалізації змісту педагогічних дисциплін в умовах різноманітної підготовки вчителя у ВНЗ, у т. ч. до роботи у гірських школах Українських Карпат

Виклад основного матеріалу. Як справедливо відзначає Л. Прокопів [7]), на сучасних практичних та семінарських заняттях переважає діяльність студента, часто семінарські заняття проводяться у формі бесіди, дискусії, конференції, практикуються проблемні семінари, семінари-диспути тощо. Аналізуючи дидактичні, академічні, перцептивні, мовні, організаторські, авторитарні здібності педагогів, Л. Прокопів звертає увагу на розвиток у майбутніх вчителів педагогічної уяви, комунікативних здібностей, які допомагають налагодити спілкування з учнями та встановити взаємостосунки з ними, а також розподіляти увагу між багатьма видами діяльності [7, с. 42 – 43].

Методами („метод” у перекладі з грецької означає „шлях до мети”) реалізації змісту педагогічних дисциплін вважатимемо способи цієї реалізації, які дозволяють забезпечити його ефективність. Традиційно йдеться про діяльність викладача, яка передбачає переважно пасивність особистості (зауважимо, що Г. Ващенко пасивність чи активність вважав головним критерієм ефективності методу [1, с. 116]). Забезпечення творчості, самостійності, ініціативності студентів, нарощування здатності до нестандартного мислення й утвердження педагогічного світогляду студентів можливі лише за умови використання активних методів навчання. Звісно, у педагогічному процесі застосовуються як активні, так і пасивні методи навчання. Останні у реалізації змісту педагогічних дисциплін використовуються задля відтворення, запам'ятовування інформації чи дії викладача, формування знань, умінь і навичок, контролю за діяльністю студента, аналізу та оцінювання його досягнень тощо.

Обговорення, доведення, узагальнення, аналіз фактів, як вважав Г. Ващенко, передбачають пошукові (напівактивні) методи навчальної діяльності [1]. Отже, моделюючи ситуацію пошуку, педагог пропонує проблемні завдання, забезпечує умови для обмірковування фактів, їхнє осмислення, обґрунтування гіпотез, сумнівів, доведення, а студенти випробовують різноманітні способи розв'язання проблем, вибирають найраціональніший, на їхню думку, варіант, висловлюють пропозиції, побажання, зауваження, шукають зв'язки між явищами і процесами, визначають причини їхнього виникнення. Така увага до мислення, способу діяльності молодих людей була характерною для позиції Г. Ващенка, який виділяв методи залежно від міри активності людини і поділяв їх на пасивні, напівактивні й активні.

Цілком самостійне вивчення проблеми на основі зібраних фактів, передбачення можливих шляхів розв'язання проблем, обмірковування способів їх перевірки, організацію певного дослідження передбачають творчі методи (активні). Вони дають широкий простір для фантазії, інтуїтивних здогадок, оригінального розв'язання ситуації і передбачають повну самостійність у роботі, тому найбільше сприяють розвитку творчої уяви, творчого мислення, вольових якостей та ін. [1, с. 9 – 57]. До творчих активних методів належать творча письмова робота, творча вправа, дослідницька діяльність. До того ж, за класифікацією Г. Ващенка, активними є екскурсійно-дослідницький, лабораторно-дослідницький, реферативно-семінарський методи навчання, а також метод проектів, який допомагає наблизитися до життя [1, с. 119].

У Концепції змісту освіти для європейського виміру України вказується необхідність використання „розробки серії ігрових імітаційних проектів, які б забезпечували формування власного погляду молоді на шляхи майбутньої інтеграції України в Європу”, підкреслюється педагогічне значення навчальних дискусій, „мозкової атаки”, ситуаційно-рольових ігор, творчих конкурсів, самостійної роботи з літературними та іншими джерелами інформації, підготовки доповідей, рефератів, проведення творчих зустрічей, екскурсій, листування, інтернет-контактів, олімпіад, проектів тощо [4]. До того ж у навчально-виховному процесі гірських шкіл, звісно, використовуються творчі ігри („Відповідає сусід”, „Відгадай слово”, „Протилежності”, „Компліменти”, „Секрет групи”, „Світська бесіда”, „Емоційні сходинки”, „Зустріч”, „Мандрівка”, „Асоціації”, „Заклик”, „Казка для всіх” тощо), ситуації ігрової творчості (термін Р. Вайнолю).

Виділення групи творчих ігор та визначення послідовності їх реалізації (Р. Вайнолю), її рекомендації щодо створення ігротеки дадуть змогу виробити у студентів уміння добирати ігровий матеріал, збільшити їхні творчі можливості, підготуватися до роботи в умовах індивідуального чи колективного навчання. До того ж співставлення методів і форм реалізації змісту педагогічних дисциплін у ВНЗ України та визначення певних засобів навчання дозволить чітко зрозуміти специфіку практичних аспектів цієї реалізації. Адже ігри є прикладами ефективних методів колективної навчальної діяльності – роботи в парах, групах („Відкритий мікрофон”, „Мозковий штурм”, „Визнач позицію”, „Круглий стіл оглядачів”), дискусії тощо.

Якщо форми в перекладі з грецької означають зовнішні обриси, послідовність, режим, то формами реалізації змісту педагогічних дисциплін вважатимемо організаційні обставини такої реалізації, її зовнішній прояв. Засоби реалізації змісту педагогічних дисциплін означатимуть матеріальні предмети, які допомагають педагогу в успішному забезпеченні цього процесу (аналогічно до визначення засобів навчання за О. Вишневським [2, с. 159]).

Друга половина 80-х рр. XX ст., коли майже в усіх ВНЗ створюються сприятливі умови для саморозвитку та самореалізації студентів, характеризується тим, що часто практикуються інноваційні форми навчання: лекція-дискусія, лекція-аналіз, лекція-діалог тощо. Тенденція використання невідомих раніше форм продовжує існувати і в практиці навчання наприкінці XX – на початку XXI ст.

За нашими спостереженнями, педагогічно ефективними формами роботи є екскурсії, індивідуальні заняття, лабораторні заняття на базі шкіл, залучення до громадсько-корисної праці, а також самостійні дослідницькі, творчі завдання, які вимагають активного пошуку і творчого підходу до їх виконання і, зрозуміло, є важливим стимулом для формування у студентів інтересу до навчання. Йдеться про використання педагогами-практиками як традиційних, так і нових форм навчання у ВНЗ України. Тут багато в чому залежить від продуманої організації самостійної діяльності, яка передбачає висловлення студентами власних поглядів, розвиток емоційних переживань, виявлення самостійності, відповідальності, активності тощо. До того ж інтерактивне навчання, зрозуміло, будується на взаємодії учасників педагогічного процесу. Проблемні лекції і семінари, міні-дискусії, комплексні навчальні екскурсії, спецсемінари та спецпрактикуми з різних проблем, популярні у студентів дискусії, рольові, ділові та дидактичні ігри, заповнення порівняльних таблиць та ін. сприяють активізації їхньої навчально-пізнавальної діяльності та забезпеченню ефективного спілкування між ними.

Форми навчально-виховної роботи майбутніх фахівців у ВНЗ України стосуються як аудиторної, так і позааудиторної діяльності. Найчастіше пропонуються такі форми аудиторної роботи: самостійна, дослідницька робота (виконання нетипових самостійних завдань чи завдань дослідницького характеру) студентів, підготовка ними авторефератів із прикладних та гуманітарних дисциплін, розробка методичних матеріалів, наукові семінари, спецсемінари, практичні заняття, презентації, розробка нестандартних уроків тощо. Позааудиторна робота найчастіше є продовженням аудиторної.

Індивідуальними формами роботи студентів у позааудиторний час називають індивідуальні дослідницькі завдання, роботу за графіком, наукові студентські звіти, публікації у науковій періодиці, груповими – наукові гуртки, проблемні групи, наукові семінари, педагогічні клуби, клуби інтелектуалів, масовими – творчі конкурси, науково-технічні та науково-практичні конференції, предметні олімпіади, наукові об'єднання [7, с. 50]. Усі вони можуть бути використані в педагогічній підготовці майбутнього вчителя до роботи в гірських школах.

Практичний блок навчальної дисципліни, звісно, має бути представлений завданнями різного рівня складності. Це і завдання, пов'язані з аналізом основних наукових понять, і завдання, що дозволяють з'ясувати сутність важливих явищ і процесів, аналізувати, порівнювати їх, проводити їх класифікацію, аналогію, забезпечити експериментування з матеріалом, який вивчається, оволодівати такими способами дій, як перетворення умови задачі, моделювання у предметній чи графічній формі умови задачі, конкретизації моделі, контролю й оцінки. Практичну підготовку доповнить розв'язування завдань різного рівня складності (що пропонуються на заняттях і на домашнє завдання для самостійного розв'язання).

Дослідженнями О. Вишневського, І. Доброскок, О. Корсаковою, В. Костенком та ін. встановлено, що робота в парах під час розв'язання задач з різних навчальних предметів, при взаємоаналізі, взаємоперевірці виконання завдань та робота в групах передбачають усне або письмове виконання навчального завдання двома особами (чи більшою їх кількістю), керівництво з боку педагога їхньою роботою, відносно самостійність кожного у виконанні доручень і є доброю практикою самореалізації, використання можливостей кожного учасника взаємодії. Такі форми самостійної роботи забезпечують велику міру самостійності кожного учасника виконання спільного завдання, розвиток почуття відповідальності за доручену ділянку роботи. Для педагога тут важливо бути тактовним і вміти оцінити результати як спільної роботи, так і кожного зокрема [2, с. 157].

Сприятливі можливості для використання засвоєних знань з педагогічних дисциплін, розвитку творчих здібностей студентів, їхньої безмежної фантазії створює проектна інтерактивна робота. Адже зміст кожного проекту базується не на вивченні окремих тем, готової інформації, а на обговоренні актуальних педагогічних проблем, цікавих для майбутнього фахівця.

Під час роботи з комп'ютерними технологіями роль викладача набуває характеру „деригента” навчальної діяльності студентів, оскільки він реально підтримує та скеровує їхні творчі пошуки, а стосунки зі студентами базуються на принципах співпраці та взаємодопомоги. Відбувається відхід від традиційного стилю заняття, коли переважає відтворення початкового матеріалу студентами, збільшується обсяг проведення творчих, пошукових дослідницьких практичних робіт.

Включення студентів у самостійну діяльність, за спостереженнями методистів, передбачає впровадження у навчальний процес таких форм, як індивідуально-відокремлене (за О. Вишневським, індивідуально-масове) навчання, робота в парах, робота в групах. Індивідуально-відокремлене навчання передбачає самостійне (іноді частково кероване) виконання завдань усіма студентами одночасно, в умовах, коли кожен працює над окремим завданням, а педагог має можливість допомагати студентам самостійно працювати, коригувати індивідуальні

завдання, у разі необхідності пропонувати простіші чи складніші завдання, допоміжні засоби (зразок, алгоритм, схему), застосовувати певні стимули роботи. Така форма роботи допомагає створити умови для творчої діяльності студентів, пошуку ними оригінальних способів досягнення результату, реалізації психічних, духовних, соціальних чи фізичних функцій особистості на межі можливостей.

Найчастіше використовуваними засобами навчання є підручники, посібники, комп'ютери, інші технічні засоби навчання (ТЗН). У цьому контексті особливої уваги заслуговує висновок О. Вишневого про еволюцію функцій засобів навчання та перехід до використання засобів індивідуального призначення [2, с. 160], який уможливує забезпечення навчального процесу особистим навчальним приладдям, індивідуальними завданнями, роздатковим матеріалом, персональними комп'ютерами і т. ін., що, з іншого боку, сприяє успіху навчальної діяльності студентів.

Сучасна довідкова література, комп'ютерна техніка роблять знання менш актуальними [2, с. 116], оскільки багато чого можна зробити за допомогою техніки. Тому значно важливіше уміти застосовувати знання, обдумувати їх, мислити, ніж просто запам'ятовувати інформацію. Осучаснення змісту підготовки вчителя, його адаптація до умов входження молодих людей у відкрите суспільство та їх самореалізація зумовлюють зменшення частки засвоєваної інформації, зростання обсягу знань про способи пізнання, умінь переробляти й застосовувати інформацію для індивідуального розвитку.

Поширення засобів інформації, зрозуміло, виявляє значний вплив на поведінку особистості, її спосіб мислення, розуміння нею світу тощо. Використання принципово нових інформаційних засобів, безумовно, впливатиме на подолання глобальних загроз (екологічних, економічних тощо). Як справедливо зазначає В. Ковальчук, технічні засоби повинні бути „глибоко осмислені з позицій професійної освіти, теорії навчання, теорії і методики виховання, що значно посилює необхідність проведення глибоких досліджень у цій царині” [3, с. 168]. Вчений підкреслює: „Практика XXI століття відкривається насамперед інформаційними технологіями, комп'ютерними системами, лазерним зв'язком, біотехнологіями й іншими новаціями. Світове лідерство, добробут, успіх і прогрес належать тим народам і культурам, які першими зорієнтувалися в цьому, забезпечили підготовку фахівців, спроможних це нове освоїти і впровадити в практику” [3, с. 54].

Розв'язуючи завдання підготовки конкурентоспроможного фахівця, важливо не допустити шкідливого впливу електронних засобів та інших технічних удосконалень на людину, дати змогу їм надати вищій освіті позитивних імпульсів у справі підготовки фахівців. Це означає проведення певних застережень у навчальних планах, конкретних вказівок щодо здійснюваної студентами навчальної діяльності.

Забезпечення навчального процесу такими індивідуалізованими засобами навчання, як особисте навчальне приладдя, індивідуальні завдання, роздатковий матеріал, персональний комп'ютер і т. ін., сприяє успіху навчальної діяльності студентів. Такі засоби навчання допомагають працювати самостійно, у своєму темпі, відповідно до своїх особливостей та планів. Педагогічні програмні засоби різних типів, які є на ринку України, – електронні версії друкованих підручників і посібників, тренажери, ділові ігри тощо – допомагають забезпечити якісний навчально-виховний процес у ВНЗ, стають зручним доповненням до наявних засобів навчання.

Одним із революційних досягнень, яке впливає на навчальний процес у гірських школах Карпат, стало створення Інтернету. Адже існує три сфери, в яких Інтернет виводить навчання на новий рівень – комунікація, інформація і публікація. Зауважимо, що комунікація здійснюється з допомогою електронної пошти, а публікація може будуватися шляхом створення власної сторінки в Інтернеті.

Висновки. Вибір сучасних методів, форм, засобів навчання, обумовлений демократичними процесами у вивченні педагогічних дисциплін, стимулює процеси нарощування активності студентів у зв'язку із їхньою самостійністю і творчістю, забезпечення такої навчальної діяльності, коли студент працює як суб'єкт. Усе це передбачає перехід від традиційних педагогічних технологій до здійснення освіти на основі сучасних інноваційних технологій, взаємозв'язок різних форм та методів навчання, а також використання засобів індивідуального призначення.

1. Ващенко Г. Загальні методи навчання : підручник [для педагогів] / Григорій Ващенко. – К. : Укр. Видав. Спілка, 1997. – Видання перше. – 441 с.
2. Вишневецький О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки : посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / Омелян Вишневецький. – 2-е вид., доопрац. і доп. – Дрогобич : Коло, 2006. – 608 с.
3. Ковальчук В. Ю. Професійна та світоглядно-методологічна підготовка сучасного вчителя: модернізований аналіз / Володимир Юльович Ковальчук. – К. – Дрогобич : Коло, 2004. – 264 с.
4. Концепція змісту освіти для європейського виміру України // Відкритий урок. – 2005. – № 13 – 16; osvita.pedagog.org.ua/text/news/...osvita/concept_osvita.html.html
5. Костенко В. Модульно-розвивальне навчання: від управління до методичного забезпечення / Володимир Костенко // Рідна школа. – 2000. – № 7. – С. 17 – 23.
6. Педагогічна майстерність : підручник [для вищих пед. навч. закл.] / Іван Андрійович Зязюн (ред.), Людмила Василівна Крамущенко та ін. – 2-е вид., доп. і перероб. – К. : Вища школа, 2004. – 422 с.
7. Прокопів Л. М. Навчально-виховна робота з обдарованою молоддю у вищих педагогічних закладах України (друга половина ХХ ст.) : монографія / Любов Миколаївна Прокопів. – Івано-Франківськ. : Плай, 2005. – 256 с.
8. Форми навчання в загальноосвітній школі : навч. посіб. [для вчителя] / за ред. Юрія Івановича Мальваного. – К. : Освіта, 1992. – 113 с.